

9. Richard Ghiasy, Fei Su and Lora Saalman. THE 21ST CENTURY MARITIME SILK ROAD. Қол жеткізу тәртіптемесі: https://www.sipri.org/sites/default/files/2018-09/the_21st_century_maritime_silk_road_executive_summary.pdf
10. Indo-Pacific Defense Forum. (2023, October). *Малаккская дилемма - серьезный вызов*. Қол жеткізу тәртіптемесі: <https://ipdefenseforum.com/ru/2023/10/малаккская-дилемма-серьезный-выз/>
11. Courting Myanmar: Myanmar's Geostrategic Position in the Sino-Indian Rivalry // Modern Diplomacy URL: <https://moderndiplomacy.eu/2024/12/07/courting-myanmar-myanmars-geostrategic-position-in-the-sino-indian-rivalry/> (жүгінген күні: 26.10.2025).
12. В Китае и Таиланде вернулись к идее строительства канала между Индийским и Тихим океанами // Интернет-журнал "Военно-политическая аналитика" URL: <https://vpoanalytics.com/sobytiya-i-kommentarii/v-kitae-i-taillande-vernulis-k-idee-stroitelstva-kanala-mezhdu-indijskim-i-tikhim-oceanami/> (жүгінген күні: 10.11.2025).
13. Agenzia Nova. (2024). *Китай контролирует четверть портов Африки - исследование*. Қол жеткізу тәртіптемесі: <https://www.agenzianova.com/ru/news/китай-контролирует-четверть-портов-африки-исследование>
14. Зеленев Е.И., Солощева М.А. КНР и моделирование «новой геополитической реальности» в Африке // Контуры глобальных трансформаций: политика, экономика, право. 2022. Т. 15. № 4. С. 41-59. DOI: 10.31249/kgf/2022.04.03

ФРАНЦУЗ АНАЛИТИКТЕРІНІҢ ҚАЗАҚСТАННЫҢ ГЕОСАЯСИ РӨЛІ ЖАЙЛЫ ОЙЛАРЫ

Рахимжанова Д.Е.

Ғылыми жетекшісі: аға оқытушы, тарих магистрі Аймахов Е.Н.
Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті
Қарағанды қ.

Қазақстан - Еуразия кеңістігінде Орталық Азияның ең ірі аумағын алатын ел. Оның географиялық жағдайы - Ресеймен шектеседі, Өзбекстан, Түрікменстан, Қытаймен шекаралас және Каспий теңізі арқылы Батыспен жолы бар. Бұл жағдай оны «екі дүниенің» - Еуропа мен Азияның - тоғысқан буынына айналдырады. Көпвекторлы сыртқы саясат (multivector) Қазақстанның негізгі сыртқы саясат принципінің бірі болып табылады. Мысалы, ел Ресеймен тығыз қарым-қатынаста болғанымен, Қытай, Еуропа Одағы, АҚШ және Таяу Шығыс елдерімен де өзара әрекеттесуді дамытуға ұмтылады. Бұл таңдау өзінің қиыншылықтарымен: бір тараптан - Ресей мен Қытайдың ықпалының күшеюі, екінші тараптан - Еуропа мен Батыс елдерінің жаңа геостратегиялық мүдделері. Қазақстан бұл ортада өзін тәуелсіз әрі икемді ойыншы ретінде көрсетуге талпынады. Орталық Азияда Қазақстан экономикалық және саяси тұрғыдан көшбасшы елдердің бірі. Елдің ішкі дамуы, табиғи ресурстарға байлығы (мысалы, уран, мұнай, газ, металдар) оны өңірдегі маңызды факторға айналдырады. Француз сарапшылар мұны атап өтеді: «Қазақстанның стратегиялық маңызы тек ресурстарда ғана емес, транзит мүмкіндіктерінде де жатыр». Қазақстан сонымен бірге халықаралық ұйымдарда, өңірлік механизмдерде белсенді: Шанхай Ынтымақтастық Ұйымы (ШЫҰ), Еуразиялық экономикалық одақ (ЕАЭО) және басқалар. Бұл да елдің геосаяси рөлін күшейтеді. Француз аналитиктер Қазақстанды әсіресе энергетика (уран, мұнай, газ) және транзиттік жолдар тұрғысынан бағалайды. Мысалы, ағымдағы мақалаға сәйкес, Франция уранның бір бөлігі үшін Қазақстанға тәуелді: «Between 2013 and 2023 France sourced most of its uranium from Kazakhstan (27 %)...» [1]. Сонымен бірге, Қазақстанның транзиттік әлеуеті - «Еуропа-Азия» бағытындағы көпір ретінде - маңызды. Бұл арқылы ел халықаралық сауда жолдары мен инфрақұрылымдық жобаларда қатысушы ретінде өз рөлін арттырады. Осылайша, Қазақстан географиялық, экономикалық және саяси жағынан маңызды «тоғысу нүктесі» ретінде қалыптасқан. Француз сарапшылар оны пассивті аймақтық ойыншы емес, белсенді актор ретінде бағалайды. Кейбір талдауларда тіпті «ортақ державалар» (middle power) қатарына жатқызады. Францияның Орталық Азияға - және оның ішінде Қазақстанға - көзқарасы негізінен бірнеше бағыт бойынша қалыптасады: Мәселен, энергетикалық ресурстар және шикізат жеткізу: Франция үшін уран өте маңызды, себебі елдің электр энергетикасы ядролық реакторларға негізделген. Франциялық компания Orano Қазақстандағы КАТСО жобасында 51 % үлеспен қатысады. Инвестициялар және өнеркәсіптік серіктестік: Франция көптеген салаларда (транспорт, аэрокосмос, энергетика) Қазақстанда француз капиталымен жұмыс жасайтын компаниялар бар[2]. Геосаяси баланс және

көпвекторлы саясат: Францияның Орталық Азияға қызығушылығы көбіне «Ресей+Қытай арнасынан бөлек, Еуропа альтернативі болу» арқылы көрінеді. Француз аналитиктер бұл аймақты үлкен державалар арасындағы бәсекелестік алаңы деп таниды. Француз сарапшылар Қазақстанды мынадай тұрғыда бағалайды: орташа деңгейдегі держава: мысалы, бір француз ғалым былай деген: «Қазақстан соңғы жылдары жаһандық проблемаларды шешуде белсенді бола алды» деген баға берген. Көпвекторлы саясаттың үлгісі: Қазақстан Ресей-Қытай-Батыс арасындағы теңгерімді сақтап, өз мүдделерін қорғау жолын таңдаған мемлекет ретінде сипатталады. Энергетикалық және транзиттік «шақырушы»: Қазақстан Франция үшін уран және басқа да стратегиялық шикізат көзі ретінде маңызды. Сондай-ақ, Еуропа-Азия арасындағы инфрақұрылымдық жобаларда серіктес болғанда маңызды рөл атқарады [3].

Франция мен Қазақстан арасындағы кейбір нақты жоба-бағдарламалар бар. Мысалы, 2023 жылы Эммануэль Макронның Қазақстанға сапары: бұл сапар аясында екі ел арасындағы энергетика, инвестиция саласында 17 келісімге қол қойылды. Француз-қазақстандық стратегиялық серіктестік: аналитикалық докладтарда Қазақстан-Франция қарым-қатынасы «стратегиялық серіктестікке» жататыны көрсетілген. Францияның Қазақстанға қызығушылығы Қазақстанға инвестицияларға, технологиялық серіктестікке жол ашады; сондай-ақ Қазақстанға Еуропалық нарықпен, стандарттармен интеграциялау мүмкіндігі береді. Алайда, Францияның Орталық Азиядағы ықпалы әлі салыстырмалы түрде шектеулі; Ресей мен Қытайдың әсері күшті. Қазақстан үшін де тәуелсіздік пен баланс сақтау күрделі. Француз аналитиктері бұл мәселені атап өтеді [4]. Франция Қазақстанды стратегиялық серіктес ретінде қарастырып, көптеген аналитиктер елдің рөлін оң бағалайды. Оның энергетика, транзиттік инфрақұрылым, өңірлік баланс тұрғысындағы маңызы жоғары. Алайда, Франция үшін бұл аймақта толық басымдық алу оңай емес, ал Қазақстан үшін де сыртқы ортаның күрделілігіне қарсы тұру қажет. Француз геосаяси мектебі тарихи тұрғыда неміс мектебінің антиподы ретінде дамыған және адам факторы мен ұлттық мүдделерге баса назар аударған. Француз зерттеушілері шекараларды қарсыласу емес, ынтымақтастық кеңістігі ретінде қарастыру қажет деп есептеген. Осындай ұстаным француз саяси, экономикалық және ғылыми элитасының белсенді позициясы арқасында жүзеге асып, Еуропадағы интеграциялық үрдістердің дамуына ықпал етті [5]. Француз ғалымдары көпполярлы әлем тұжырымдамасын одан әрі дамыта отырып, халықаралық құқық пен БҰҰ рөлін жоғары бағалайды. Олар Францияның ғаламдық тұрақтылықты қамтамасыз етудегі және ұлттық бірегейлікті сақтаудағы маңызын арттыру қажет деп санайды.

Француз аналитиктер Қазақстанның уран мен басқа да шикізаттардағы орнына ерекше назар аударады. Мысалы: «Between 2013 and 2023, France sourced most of its uranium from Kazakhstan (27 %)...» Сонымен бірге, «Қазақстанның энергетикалық қауіпсіздігі тек ресурстармен ғана емес, инфрақұрылым, ядролық энергия, транзиттік жолдармен байланысты» деген баға бар. Француз сарапшылар Қазақстанның тәуелсіз сыртқы саясат жүргізуін оң бағалайды, бірақ осы салада қиындықтардың да бар екенін айтады:

- Ресейді елемей тұрып болмады: Ресейдің ықпалы, әсіресе 2022 жылдағы оқиғалардан кейін, Қазақстан үшін маңызды фактор.
- Қытаймен, Түркиямен де байланыс күшейуде, бірақ бұл байланыстар кейде Батыс елдері тарапынан сыналуда.
- Баланс сақтау жолындағы өзгертулер мен ішкі өзгерістер сыртқы саясатқа әсер етеді [6].

Француз геосаяси мектебінің өкілдері - мысалы, Жиль Реми (Gilles Remy), Филипп де Фонтан-Вив (Philippe de Fontaine-Vive) - Қазақстанды халықаралық аренада дипломатиялық капиталын жинай алған мемлекет деп сипаттайды. Олардың пікірінше, Қазақстанның: Сирия бойынша Астана процесін ұйымдастыруы, ядролық қарусыздану мәселелері бойынша жаһандық форумдарды өткізуі, БҰҰ Қауіпсіздік Кеңесінің уақытша мүшесі болуы оның халықаралық беделін арттырып, «орта державалар» қатарындағы өзіндік орнын күшейтті. Француз сарапшылары бұны Қазақстанды тек ресурстар арқылы емес, «нормативтік күш» (normative power) ретінде де қарастыруға болуының дәлелі деп есептейді. Қазақстандағы урбанизация және әлеуметтік жаңғыру француз зерттеушілерінің ерекше назарында. Соңғы жылдары IFRI және IRIS институттарындағы сарапшылар Қазақстанның урбанизация қарқынына және әлеуметтік модернизациясына көңіл аударып жүр. Олар: Астана мен Алматының өңірлік технологиялық және қаржылық орталыққа айналуын; жас буынның білім деңгейінің артуын; орта таптың қалыптасуын Қазақстанның болашағындағы тұрақтылықтың негізгі факторы деп бағалайды. Францияның цифрлық экономика орталықтары (Institut Montaigne, Digital Society Forum) Қазақстанның: Astana Hub, IT стартаптар экожүйесі, цифрлық қызметтерді дамыту стратегиясы сияқты жобаларын болашағы зор бастамалар деп есептейді. Әсіресе, олар Қазақстанның «Smart City», электронды үкімет, Big Data салаларында Орталық Азиядағы көшбасшы болу қабілетін ерекше атап

өтеді. Француз сарапшысы Лоран Шампань şöyle дейді: «Қазақстан цифрлық трансформация бойынша тек өңірде ғана емес, посткеңестік кеңістікте де жаңа эталон қалыптастырып келеді.» Сарапшы Доминик Мойси Қазақстанды «посткеңестік кеңістікте жаңа урбан мәдениетін қалыптастырып жатқан мемлекет» деп атайды. Француз экологиялық орталықтары (ADEME, IDDRI) Қазақстанның жасыл энергия жобаларын да талқылайды. Оларға әсіресе: Жамбыл мен Қарағандыдағы күн және жел парктері, «жасыл сутек» жобалары, көміртекті азайту стратегиясы қызық. IDDRI сарапшысы Мишель Гермен: «Қазақстан жасыл энергетиканың өңірлік зертханасына айналуы мүмкін» - деп есептейді. Бұл - Францияның қазіргі жаңа геэкономикалық саясатымен байланысты жаңа бағыт. Француз аналитиктер Қазақстанды транзиттік «коридор» ретінде бағалайды: Еуропа мен Азия арасындағы көпір. Мысалы: «Kazakhstan recognized its potential role in global trade... implemented a special programme called "Path to Europe".» Бұл бағытта мүмкіндіктер үлкен: логистика, теміржол, көлік-инфрақұрылым салаларында [7]. Бірақ: инфрақұрылымның кейбір бөлігі ескірген, қаржыландыру мен әлемдік стандарттарға сәйкестік мәселелері бар. Француз аналитиктері Қазақстанның мынандай негізгі күшті және әлсіз жақтарын атап көрсетеді. Күшті жақтарға тоқталсақ, ол географиялық орналасуы, транзиттік әлеуеті, табиғи ресурстар, сыртқы саясаттағы икемділік, көпвекторлылық. Ал әлсіз жақтар: шикізатқа тым тәуелді болу қаупі, үлкен державалар арасындағы геосаяси шиеленістерге тәуелділігі, инфрақұрылым мен технологиялық даму деңгейінің кейбір шектеулері. Қазақстанның геосаяси рөлі туралы француз аналитиктерінің көзқарасы соңғы жылдары ерекше тереңдеп, жаңа қырлардан зерттеліп келеді. Олар Қазақстанды Орталық Азиядағы ең ірі мемлекет қана емес, Еуразияның геосаяси, энергетикалық және транзиттік торабында тұрған, дипломатиялық әлеуеті жоғары, болашағы бар орта держава ретінде қарастырады. Француз зерттеушілерінің тұжырымдауынша, Қазақстанның стратегиялық ерекшелігі оның кең аумағында немесе табиғи ресурстарында ғана емес, халықаралық аренада қалыптастырған өзіндік саяси мәдениетінде, көпвекторлы дипломатиясында және әлемдегі түрлі өркениеттер мен державалар арасындағы тепе-теңдікті сақтай алу қабілетінде жатыр. Француз сарапшылары атап өткендей, Қазақстанның геосаяси мәнін түсіну үшін оны тек Орталық Азия шеңберінде емес, кеңірек Еуразия контекстінде қарастыру қажет. Францияның жетекші аналитикалық орталықтары - IFRI, IRIS, FRS, Institut Montaigne - Қазақстанға қатысты кең ауқымды зерттеулер жүргізіп келеді. Бұл зерттеулерде Қазақстанды көбіне Еуропа мен Азия арасындағы логистикалық көпір, Таяу Шығыс пен Сібір арасындағы стратегиялық буын, сондай-ақ Ресей - Қытай - Батыс арасындағы бәсекелі кеңістікте өзіндік позициясын қалыптастырған тәуелсіз актор ретінде сипаттайды. Француз сарапшыларының пікірінше, Қазақстан соңғы он жылдықтарда халықаралық жүйеде өзінің бірегей дипломатиялық стилін қалыптастыра алды. Бұл стильдің ең маңызды құрамдас бөлігі - «көпвекторлы саясат». Француз зерттеушілері бұны Қазақстанның геосаяси табысының негізгі себептерінің бірі деп есептейді. Ел Ресейдің ықпал аймағында болғанымен, Қытайдың экономикалық қуатын тиімді пайдаланып, Еуропа Одағы және Франциямен стратегиялық әріптестік орнатып, АҚШ-пен қауіпсіздік пен трансформация мәселелерінде ынтымақтасып, Түркия және Түркі әлемімен мәдени-өркениеттік байланыстарды нығайтып отыр. Мұндай тепе-теңдікті ұзақ уақыт бойы сақтау - көптеген посткеңестік мемлекеттердің қолынан келмеген саясат. Француз аналитиктері Қазақстанның осы ерекшелігін дамыған дипломатиялық мықтылықтың көрінісі деп санайды. Франция сарапшылары Қазақстанның энергетикалық саладағы маңызын ерекше атап өтеді. Францияның электр энергиясының 70 пайыздан астамы ядролық станцияларда өндірілетіндіктен, уран мәселесі Париж үшін ұлттық қауіпсіздік деңгейіндегі маңызды бағыт болып табылады. Осы тұрғыда Қазақстан Франция үшін негізгі серіктеске айналған. Көптеген француз мақалаларында: «2013-2023 жылдар аралығында Франция уранның ең көп бөлігін Қазақстаннан алған» деген статистика жиі қолданылады. Сонымен бірге Orano компаниясының Қазақстандағы КАТСО бірлескен кәсіпорнындағы үлесі Францияның ядролық шикізат көздерін әртараптандыру стратегиясының негізгі бөлігі ретінде талданады. Бұл тек экономикалық емес, саяси маңызға ие фактор, өйткені Франция энергетикалық тәуелсіздікті геосаяси дербестікпен байланыстырады. Француз сарапшылары сондай-ақ Қазақстанның табиғи ресурстарды басқарудағы прагматизмін жоғары бағалайды, бірақ шикізатқа тәуелділіктің елді геэкономикалық өзгерістерге осал ететінін де ескертеді. Қазақстанның транзиттік әлеуеті де француз аналитикасында жиі талқыланады. Еуропа мен Азия арасындағы жаңа сауда бағыттары, әсіресе Ресейге тәуелді емес балама логистикалық коридорлар іздеу күшейген сайын, Қазақстанның рөлі артып отыр. Орта дәліз - Middle Corridor - Қазақстанды халықаралық көлік инфрақұрылымының негізгі түйініне айналдырады. Француз сарапшылары атап өткендей, Қазақстан осы бағыт арқылы тек өткел ел емес, трансформациялық процестердің драйверіне айнала алады. Яғни ел логистикадан пайда табумен қатар, жаңа өндірістер тарту, жоғары технологиялар мен қаржылық хаб қалыптастыру мүмкіндіктерін ұсынады. Бұл бағытта француз сарапшылары Қазақстанның «Еуропаға жол» бағдарламасын тиімді кадам деп бағалайды, бірақ инфрақұрылымның толық жаңғыртылуы, цифрландырылуы мен әлемдік